

УДК 821.161.3

ПОШУКІ СЛОВА

Л. В. Прахарэнка
(Мазыр, Беларусь)

У артыкуле прыведзены выяўленыя выпадкі змены рэдакцый асобных радкоў вершаў А. Пысіна і зроблена спроба тлумачэння іх мэтазначнасці.

Ключавыя словы: верш, аўтар, слова, параўнанне, сінонім, вобраз, семантыка.

В статье приведены выявленные случаи изменения редакций отдельных строк стихотворений А. Пысина и сделана попытка объяснения их целесообразности.

Ключевые слова: стихотворение, автор, слово, сравнение, синоним, образ, семантика.

In the article the revealed cases of replacement of editions of separate lines of poems by A. Pysin are noted and an attempt is made to explain their expediency.

Keywords: poem, author, word, comparison, synonym, form, semantics.

Тэксталагічны аналіз лірыкі А. Пысіна дапамагае лепш зразумець сэнс асобных вобразных малюнкаў твораў, раскрывае патэнцыяльныя магчымасці багацтва слоўнікавага складу мовы для ўдасканалення гармоніі ідэальнага і матэрыяльнага ў сферы паэзіі.

Для выяўлення гэтых пытанняў праведзена параўнанне тэкстаў вершаў у часопісе "Полымя" 60-х 70-х гадоў і ў выданні збору твораў 1989 года.

*Цішыня вырастае нязвыклая
Бы знямела ўсё з той пары,
Толькі чуеш – гадзіннік твой цікае
Ды зязюля кукуе ў бары* [1, 205].

Бы змялела ўсё з той пары... [2, 170].

"Цішыня вырастае нязвыклая" не таму, што ўсе памізарнела (і малыя рэчы могуць моцна грымець і звінець), а таму, заўважае аўтар, што ўсё страціла рухавасць, здранцвела. І побач са словам *цішыня* лагічна займае месца слова *знямела*: карані гэтых слоў сінанімічныя.

*Не трэба гучна гаварыць
Выкатваць словы грамавыя,
Бо хуткасці звышгукавыя
Дваццаты век паспеў стварыць* [1, 197].

Бо скорасці звышгукавыя... [3, 3]

У дадзеным выпадку аўтар паддаўся модзе на выцясненне многіх лексем з беларускай мовы (*скорасць, многа, цяпер, іменная, рад* і інш.). Гэта вядзе да збяднення сінаніміі ў беларускай мове. Здаецца, варта звярнуць увагу і на тое, што сярэдні склад *-тка-* уступае па гучнасці складу *-ра-*.

*Рамонкі, мак і лебяды,
І трыста траў цвітуць вясною.
Тут незабытая бяда*

Кальшацца перада мною [1, 207].

І трыццаць траў цвітуць вясною [2, 168].

Вясною цвіце мноства траў, паэт заўважыў яўную лікавую неадпаведнасць у вершы і рэальным жыцці прыроды і назваў у другі раз лічбу на парадак вышэйшую, хоць у сапраўднасці і яна беднаватая, але прынцыповага пярэчання ўжо не выклікае.

*Я ўспомніў прозвішча Валуеў,
Гвардзеец быў зусім хлапчук.
Малюю каску. І над ёй малюю
Вучнёўскі твар, вяснушак пух.* [1, 204].

Гвардзеец з выгляду хлапчук. [3, 4].

У пазнейшай рэдакцыі назіраецца поўная адпаведнасць агульнай заўвагі *быў зусім хлапчук* падрабязнаму апісанню знешняга

вобліку гвардзейца: *вучнёўскі твар, вяснушак пух*. У першапачатковым чытанні адчуваецца лагічная нестыкоўка: з *выгляду хлапчук* – гэта значыць, што ў сапраўднасці гвардзеец мае больш гадоў не хлапчук, што знешні выгляд гвардзейца зманлівы.

Лямпачка свяціла, грэла.

Лямпачка перагарэла.

І свяча забытая ўсплыла

І абмыла стол і дзверы.

Цені – спадарожнікі святла –

Пасяліліся ў кватэры. [1, 307].

Прытуліліся ў кватэры. [4, 109].

Першапачатковае *прытуліліся* (цені ў кватэры) выглядае слабым семантычным звязом у дадзеным кантэксце. Параўноўваецца ж (можа, лепш будзе сказаць супрацьпастаўляецца) яркасць святла ад электрычнай лямпачкі і свячы. Пры гарэнні свячы ад прадметаў у пакоі мільгаюць, бегаюць цені. Яны не нейкія слабыя, нясмелыя, баязлівыя істоты, а раўнапраўныя гаспадары ў памяшканні побач са святлом свячы – няяркім, цьмяным. Таму цені ў канчатковай рэдакцыі не *прытуліліся*, а *пасяліліся* (смела, упэўнена).

І ў гэтым жа вершы ёсць яшчэ адно аўтарскае ўдакладненне.

Вы з маленства, цені, вы з палёў,

Дзе мне кожны колас мілы?

Вы ад франтавых маіх сяброў,

Ад матулінай магілы?

У першым радку займеннік *вы* з'явіўся на месцы размеркавальнага злучніка *ці*, які змяняе пералік: *цені з маленства ці з палёў*. Замяніўшы злучнік *ці* займеннікам *вы*, аўтар звяртае ўвагу праз зварот да ценяў на добрую памяць да ўсяго блізкага, роднага, дарагога (да ўсіх блізкіх, родных, дарагіх) без выключэння.

Акопы, ямы, дол парваны

Перада мной, перад табой,

Зямля травой лечыць раны,

Травой, травой. [1, 306].

Акопы, ямы, дол скапаны... [4, 110].

Дол *скапаны* можа быць па розных прычынах, і капаецца найчасцей у працэсе стваральнай працы. Але паколькі гаворка ідзе пра раны зямлі, то побач з акопамі, ямамі, аўтар адчуў, што патрэбна слова з адценнем у значэнні трывожным, грозным, балюча-кранальным. Так узнікла іншае азначэнне долу – *парваны*.

Чабарок мой, чабарок !-

Дзверы весела прапелі.

Дзякуй, дзякуй, свет мой белы,

*Што Радзіму мне збярог,
Што бацькоўскі ёсць парог,
Дзякуй, дзякуй, свет мой белы!* [1, 309].
Далеч польная прапела [4, 108].

Радзіма пачынаецца з бацькоўскага парога. Каб стаць на парог, увайсці ў дом, трэба адчыніць дзверы. Паўторна рэдагуючы верш, паэт заўважае штучнасць, надуманасць вобразу "далечы польнай". Вось, на нашу думку, прычына перапрацоўкі другога радка верша.

І яшчэ заўважаецца адна аўтарская праўка ў гэтым вершы.

Адгукаецца мой крок.

Адгукаецца мой зрок

Сёння ў нашым пакаленні.

Раней на месцы другога *адгукаецца* было *люструецца*. На першы погляд, здаецца больш удалай ранейшая рэдакцыя. Але люструецца адзін прадмет у другім, калі яны побач. У вершы ідзе размова аб роднасці пакаленняў. І хоць словазлучэнне *адгукаецца зрок* аказіянальнае, тым не менш, гэтая мастацкая дэталёвая з'яўляецца ўдалай аўтарскай знаходкай, бо апрача свежай вобразнасці паўтор павышае эмацыянальнасць у гучанні верша.

Вельмі, вельмі быў аркестр гарачы,

Медзь зайграла, заспявала, зазвінела.

Развінулі ветэраны плечы,

Грукнулі на бруку левай, левай [1, 311].

Ударылі на бруку левай, левай [4, 111].

Лагічнасць замены дзеяслова відавочная. Ветэраны ішлі строем, стараліся ісці ў ногу. Яны ішлі, дружна грукацелі падэшвамі абутку на бруку. Дзеяслоў *ударылі* ў гэтым кантэксце не валодае тым эмацыянальна-экспрэсіўным гучаннем, якое ўласціва іншаму *грукнулі*.

У наступных двух радках бачна прыкладна такое ж удакладненне

Духавыя гукі шлях акрэсляць,

Барабан шчыруе ледзь не лопне.

Спачатку на месцы *ледзь* было *як*. Прыслоўе *ледзь* больш канкрэтна ўказвае на меру праўлення дзеяння. Слова *як* валодае куды большай поліфункцыянальнасцю

(злучнік, часціца, прыслоўе). У дадзеным выпадку гутарковы выраз *як не лопне* не стасуецца стылістычна ў паэтычным радку.

Што ў паветры спее,

Што пад намі?

Што сказаць хацелі б жураўлі?

Думы, думы – заадно з нагамі –

Да зямлі, ўсё да зямлі! [1, 254]

Што ў нябёсах спее,

Што пад намі? [5, 121]

Першапачатковае ў *нябёсах* – гучыць занадта высока над зямлёю (*нябёсы, сусвет, космас*). Паколькі ніжэй ёсць арыентацыя дум "да зямлі", "заадно з нагамі", то заканамерным узнікла неабходнасць супаставіць зямной прасторы прастору паветраную. Ды і жураўлі лятаюць у ніжэйшым слаі паветра, больш шчыльным. У паветры зараджаюцца буры і навальніцы, на розных вышынях плаваюць воблакі.

Смеху дзявочага ходзяць званочкі.

Можна падумаць тайком:

Вось і вярнуліся родныя дочки,

Вось і спатрэбіўся дом (Бабулька, 268) [1, 268].

Можна падумаць крадком... [5, 124].

Семантыка прыслоўя *тайком* больш адпавядае дзеяслову *падумаць*, звязана з абстрактнымі формамі ўяўлення. Прыслоўе ж *крадком* лепш дастасуецца да дзеясловаў, што абазначаюць канкрэтны дзеянні. З'яўляючыся кампанентамі аднаго сінанімічнага рада, у многіх кантэкстуальных акружэннях гэтыя словы могуць выступаць як раўнапраўныя адзінкі словазлучэння: выйсці (*крадком, тайком*) з дома, заглянуць (*крадком, тайком*) у акно і інш.

Такім чынам, параўнанне тэкстаў першых і наступных выданняў вершаў паказвае ўважлівы клопат паэта пра дакладнасць слова ў яго паэзіі. Можна канстатаваць, што звычайна істотных правак не назіраецца. Зрэдку толькі мяняецца слова ў радку ці яго форма.

Літаратура

1. Пысін, А. Збор твораў: у 2 т. / А. Пысін. – Мінск: Выш. школа, 1989. – Т. 1: Вершы. – 399 с.
2. Пысін, А. Рамонкі, мак і лебяды: [вершы] // Польша. – 1967. – № 10. – С. 168-171.
3. Пысін, А. Не трэба гучна гаварыць: [вершы] // Польша. – 1968. – № 1. – С. 3-5.
4. Пысін, А. " – Чабарок мой, чабарок": [вершы] // Польша. – 1977. – № 4. – С. 108-111.
5. Пысін, А. "Бачыў свет у радасці і ў горы": [вершы] // Польша. – 1970. – № 3. – С. 121-135.